

Марија ГРУЈИЋ
Институт за књижевност и уметност, Београд
margru22@hotmail.com

ОДСУСТВО ПРОЖИВЉЕНОГ ГУБИТКА: ГАЗДА МЛАДЕН БОРИСАВА СТАНКОВИЋА

Апстракт: Тема рада је сложена динамика животног пута људске јединке у роману *Газда Младен* Борисава Станковића, у светлу проблематике преласка из једног животног раздобља у друго, уз све промене и изазове искушења које такви прелази носе са собом. Рад приступа овој теми узимајући у обзир увиде из оних хуманистичких области које осветљавају идеју прелаза и промене као елемената људске егзистенције неопходних, не само за физички, него и психички опстанак јединке као мислећег и осећајућег бића. Парадоксално је, како ауторка подвлачи, да ти прелази, колико год били неопходни, истовремено јесу и врло болни, и захтевају подршку заједнице као и одговарајући подстрек друштвеног контекста у којем се јединка налази. У свом роману *Газда Младен*, Борисав Станковић поставља за тему живот једног човека васпитаног и усмереног да, у свом животу, крене путем изузетности и оглуши се о уобичајену динамику психофизичког развоја јединке, што постаје његова судбина и егзистенција у којој никада неће проживети различите фазе менталног и емоционалног развоја, зарад верности обрасцу који је једном, још као дете, прихватио. Рад концизно указује на луцидност Станковићевог дела које, научнички прецизно, а ипак поетски сублимирано, указује на трагичку живота јединке која гуши у себи „обичност“ појединца. Таква јединка има потребу за развојем и проживљавањем бола, грешака, губитака, мењања, али, уместо свега тога, крене путем доследног служења задатој идеји сопствене изузетности коју је једном усвојио као суштину свог живота.

Кључне речи: Борисав Станковић, *Газда Младен*, ритуали прелаза, заједница, индивидуа

Немојте исувише поимајте себе. Немојте извлачити пренајлене закључке из оног што вам се дешава; простио је да се збива. Иначе ћете сувише лако доћи до тога да прекорно (иј. морално) гледате на своју прошлост, која је наравно саучесник у свему што вас сада налази. То што од пуштања, жеља и чежња вашеј дечаштвину делује у вама није, међутим, оно чега се ви сећате и што осуђујете
(Рилке, *Писма младом ђеснику*, 2001: 48).

Прелазак из једне у другу животну фазу једна је од најчешћих тема свеколике уметности, науке и популарне културе. Болна исто онолико колико и неопходна, прекретница сваког преласка пружа исто онолико увида у развој људске психе, колико и у промене у биолошко-егзистенцијалним аспектима личности. У сваком од тих развоја крије се и недокучив парадокс. С једне стране, чини се да је прелазак из једне у другу фазу

биолошког и психолошког развоја неминован, „природан“, зацртан, како физичким датостима, тако и културолошки. С друге стране, неупитно је да, у животу људске јединке, постоји тенденција ка неспособности да се такав прелаз обави самостално. У оквиру сваке културолошки препознатљиве заједнице постоји читав низ пракси, искустава, иницијатива и одговорности не би ли се свакој јединки такав прелаз омогућио, или тачније речено, дозволио.

Свака промена у положају појединца подразумева акције и реакције између профаног и сакралног, акције и реакције које се морају одвијати на прописан начин и под надзором како друштво у целини не би трпело никакве потресе или штете. Само живљење намеће ове сталне прелазе из једног посебног друштва у друго и из једног друштвеног положаја у други, тако да се живот појединца састоји из сукцесивних етапа чији се крајеви и почеци спајају у један низ: рођење, друштвено сазревање, брак, очинство, успон на друштвеној лествици, специјализација у послу, смрт. Свакој од ових етапа одговарају церемоније које имају заједнички циљ да појединца спроведу из једног одређеног стања у друго, исто тако одређено, стање. Како им је циљ исти, неопходно је да и средства којима се он постиже буду, ако не до детаља истоветна, макар аналогна једна другима; уосталом, и сам појединац је измењен пошто је за собом оставио разне етапе и прекорачио разне границе (Ван Генеп 2005: 7).

Невидљива сила хуманитета, ритуала и културе удесила је ситуацију сваког појединачног рођења таквом да је у њој јединка приморана да уђе у борбу преласка из једне фазе у другу, са динамичним и неизвесним исходима. Развој друштвеног и интимног живота људске индивидуе зависи у великој мери од невидљивих, али и врло конкретних носилаца културне матрице у оквиру којих свака појединачна личност може да доспе или не доспе до некаквог замишљеног „самоостварења“ које се претпоставља у случају „испуњености мисије“ људског боравка у овоземаљској егзистенцији.

Поставља се већ на самом почетку питање: да ли је, нужно, прелазак из једне у другу животну фазу, управо оно што ће свакој појединачној јединки донети замишљени предвиђени осећај задовољства? Да ли је промена оно што људска бића чини, напросто и поједностављено речено, задовољним? Искуство нам говори другачије. Културолошки обрасци меланхолије, носталгије, чежње, жала за прошлим, несталим, оним што се вратити неће, а то је, обично, прошло, изгубљено време, доба невиности, детињство, младост – све је то овековечено у људској култури, памћењу, науци и образовању. Уобичајено је да људско биће пати за изгубљеним, иако управо то нешто није ни могло бити сачувано. Та горка, материјална али и духовна спознаја да човек опстаје у својој култури, уму, па и у сопственом телу, само зато што ипак прихвата неминовност промене, и носи се у свакодневној мучној егзистенцији са њом, учи се временом, културолошки, из уста и пракси старијих чланова заједнице, из читавог система образовања, вредновања и најосновније борбе за опстанак. „И у универзуму постоје етапе и тренуци прелаза, периоди напредовања и релативног застоја, одлагања“ (Ван Генеп 2005: 8). Једноставније речено, човек је и приморан да прихвати неминовност мењања, док је, истовремено, тај процес промене повезан и са идејом привилегованог положаја у заједници. Сама неминовност смрти указује

на неизбежност мењања, које се не може игнорисати, а сам страх од смрти одвајкада опомиње човека да је његова тренутна егзистенција варљива. „Рећи да се човек неких давних времена није плашио смрти, било би крајње наивно, јер чиме онда објаснити тако комплексне и разрађене системе уобличавања идеје смрти, као што су архаични ритуали и обичаји?“, истиче А. Павићевић (Павићевић 2011: 65).

Овде се одмах поставља и питање човековог невољног доласка на свет, а опет и сусрета са светом који није његов, који му се не отвара као нешто загарантовано и познато, већ представља поље бескрајних ситуација зависности од заједнице, колектива и акција других. Да ли, напokon, човек постаје човеком тек пошто пређе из света детињства у нешто што се кључно од тог детињства разликује? Да ли је новорођенчету које долази на свет блиско доступно само рано детињство као први и најближи стадијум освешћеног контакта са светом, док је за сваки следећи стадијум потребан читав сплет мучних и непредвидивих помагала, принуда и усмерења? Литература из области психологије и педагогије нуди различите одговоре у разматрању улоге васпитања детета од стране одраслих и околине, али увек и оставља простор за специфичне културне и друштвене условљености. Тако В. Х. О. Шмит (W. H. O. Schmidt) наглашава: „Potencijali deteta kao individualne ličnosti ne ostvaruju se samo kroz interakciju već i preko određenih vaspitnih namera koje su prisutne u različitim aktivnostima odraslih“ (Šmit 1999: 58–59). Подразумева се да се деца васпитавају у складу са некаквим доминантним системима вредности, културе, обичаја, конвенција, према неким уобичајеним принципима. Ипак, у складу са уверењима дететових непосредних васпитача, дете може бити и васпитавано према одређеном избору идеја и жеља, не само према неомеђеном и бескрајном корпусу културе којој припада. О тим представама и изборима, Шмит даље каже:

Dete kao individualna ličnost raste u specifičnoj porodici, društvu, civilizaciji i kulturi i, baš kao i odrasli članovi, ono je nosilac svih mogućnosti i ograničenja tih grupa. Zato nije dovoljno reći da je dete prosto „uslovljeno“ kulturom ili da ono što će postati u celini zavisi od kulture. Vaspitavajući dete i pomažući mu da postane zrela ličnost, sposobna da preuzme odgovornost za svoje postupke i da živi svoj život kao individualna jedinka, vaspitači (roditelji ili učitelji) moraju da slede određene običaje i konvencije – kako bi život bio nesnosno težak kad ne bi postojali ti običaji i konvencije! – ali takode moraju i da stalno vrše neki izbor. Taj izbor se vrši shodno predstavi vaspitača o tome koji je život vredan življenja, kako za njega tako i za dete. I zato nastoje da dete vaspitavaju u skladu sa ovim idejama i predstavama (Schmidt 1999: 59).

Није, дакле, улога и егзистенција сваке индивидуе у односу на чланове заједнице, обликована и детерминисана по истим парадигмама, и помоћу јединственог тумачења преовлађујућих система мишљења. Поставља се питање каква је егзистенција оних индивидуа које се нађу негде између тих система, усмерења, помагала, било зато што су изабрани као посебни, било зато што су неком игром случаја, остали заборављени, и културолошке матрице су их заобишле? Некад су такве индивидуе само посматрачи, а некад су и одабране као стубови на којима ће се успешни ритуали прела-

зака других индивидуа омогућити. Култура полази од тога да су прерогативи развоја сваке јединке ослоњени на сличне животне потребе, ритуале и ступњеве зрелости. Ипак, литература, својим нарочитим уметничким средствима интроспекције, уводи теме табуизираних односа између васпитних и друштвених ауторитета, и јединки које се у неком моменту, нађу на стази развоја другачијег од оних уобичајених, на стази на којима нема могућности за уобичајене етапе развоја личности.

Суптилном али криптичном, шкртом на речима, интроспекцијом, удубљује се велики стваралац Борисав Станковић у проблематику ове врсте, у својим делима, романима, драмама и приповеткама. Два његова кључна дела, *Нечистија крв* и *Газда Млаген*, баве се егзистенцијалним, друштвеним али и интимним преласком главних јунака из доба безбрижности у доба нагле, превелике одговорности, иако на посве различите начине. За Софку, јунакињу *Нечисте крви*, тај прелазак је принуда коју јој живот у заједници намеће, а која очигледно и видљиво носи обележја друштвене деградације и непожељности у исти мах. За Младена, у роману *Газда Млаген*, важи, пак, нешто наизглед сасвим различито. Прелазак у случају Младеновом и није прелазак већ некакав *џрескок*, такође наметнут од стране заједнице, и наизглед, подржан, хваљен, и, чак, друштвено слављен. Временом ће се ипак, показати, да је та изврност Младенова, аналогно случају Софкином, извор тешке изопштености и друштвене ускраћености, па и личног пада. Изврнцима је, било да је њихов развојни пут слављен, било омаловажаван, зацртано и вечито обележје неуспешности прелаза, неприлагођености преласку из једне фазе у другу, и испадање из циклуса и прихватања промена.

Заплет газда Младенове судбине је трагичан по разноврсним основама, али основни извор трагике Младенове судбине произлази управо из његове оданости идеји заједнице, која је одредила на који начин ће се Младенова егзистенција заузети према проблему промене и животног циклуса. П. Петровић истиче да роман *Газда Млаген* можемо посматрати као „роман о преминању страха у људском животу“ (Петровић 2005: 247). У Младеновом животном путу, изостаје карактеристична сценографија и ситуација мучног и конфликтног ритуалног преласка из једне фазе у другу. Елемент мучнине постоји, али то није Младенова лична мучнина: то је мучнина колектива пред прераном смрћу оца, то јест главе породице, пред нарушеним редом који би омогућавао ситуацију ритуалних прелазака чланова породице. Младенови ритуали прелаза су покрети одржавања онога што већ постоји, већ зацртаног, пре Младеновог рођења. Символички, Младен се тако, сам за себе, није ни „родио“, у правом смислу речи.

Постоје два начина на који се можемо питати да ли је газда Младенова егзистенција досегла до егзистенције детета, а затим ту заувек и остала. Први указује на недостатак променљивости у унутрашњем развоју и суштинској перцепцији света, у животу газда Младена. Говорећи о начину на који дете добија представу о себи, Стенли Гринспен (Stanley I. Greenspan) истиче: „Дететова унутрашња слика о себи настаје из интеракција с породицом, пријатељима и другим особама у његовом животу“ (Гринспен 2013: 94). Премиса интерактивности и динамике, у Младеновом случају поприма

један сасвим другачији статус. Варљива путања породичног материјалног успеха, који се одвија захваљујући томе што Младен подређује свој целокупни живот идеји стицања породичне имовине, и постајању газдом, није у суштини, уопште, за Младена, путања промене. Младенова кретања нису спирална, већ циклична. Док материјално породица и њена моћ напредују, Младен не доживљава никакво духовно, унутрашње путовање. Перцепција света у рано-дечачком периоду, перцепција породице коју Младен доживљава у то време, заснована на бескрајном ауторитету бабе, а опет номиналној потреби мушке фигуре у колективу, представља перцепцију која се суштински, више никада, за Младена неће у правом смислу речи, променити. Период рано-дечачке перцепције, упркос брзом учењу зацртаних врлина и вештина трговца и домаћина, неће никада суштински бити окончан чак ни преласком у старију, другу половину детињства (период између дечака и момка). Управо зато и постављамо овде питање, да ли је Младен у исто време и одувек био дете, али тако да никада до краја и није то исто дете ни био, јер у њему чак ни циклус детињства није био у својој крајњој фази окончан.

Други начин посматрања околности по којој Младен целог живота јесте био дете, а да то, такође, никада није био, указује на Станковићеву ауторску сугестију да је могуће проживети цео живот као наизглед социјализована јединка, део колектива, а притом бити у стању константне изолованости и удаљености од најобичнијих елемената хуманитета и развоја личности. Могуће је, целог живота, провести живот под маском, као у случају газда Младена, маском кључног дела заједнице, а опет немати ништа са реалним животом те заједнице. Пишући о Младеновом васпитању и односу ближњих према њему, Ј. Ахметагић истиче:

Као послушан, узоран дечак који обавезе извршава на најбољи могући начин и служи за пример другима, Младен није вољен због онога што уистину јесте. Одрастајући у околностима које не подстичу његово самосазнање, Станковићев јунак је позван да игнорише своју емотивну реалност, те да постане оно што баба Стана жели од њега, а захтеви, које се очекује да испуни, по себи су претерани, јер су неусклађени са његовим годинама (оно што је у једном тренутку илустрација Младенових врлина у односу на његове вршњаке, постаје, када се његова судбина посматра из друге половине његовог живота, отужна чињеница о осиромашивању људске личности) (Ахметагић 2010: 538–539).

Овде бисмо могли да Младенову егзистенцију сагледамо и уз једну радикалнију опаску: главни разлог због кога је Младен био кадар да не удовољава својој „емотивној реалности“, јесте тај што њему околности и репресија породичне ситуације нису дозволиле ни упознавање са различитим нивоима емотивности, изузев нивоа доживљавања детета које има за циљ да савршено извршава задатке и похвалом буде награђено за то. Младен и не познаје могућност доживљавања и осећања на различитим нивоима и у различитим стадијумима. У моменту у ком дате околности споља то захтевају, Младен бесконфликтно, и као предодређено, преузима улогу одраслог човека, као на позоришној сцени. Невидљиво свеприсутство и усмерење у пословима које добија од баба Стане, представљено је у роману на толико

амблематичан начин, као да је то тек оваплоћење невидљиве силе, која ће постепено, као у трилерима и хорор филмовима све више и више видно постајати део самог Младена, као што је, невидљиво, увек и било. У моменту када баба коначно умире, Младен доживљава олакшање. Као да је тек једна, некад потребна, а сад већ непотребна поштапалица уклоњена. Да ли Младен у том моменту постаје свој човек? Нипошто, јер он ту само у видљивој реалности у потпуности заузима ону улогу којој је увек и тежио: настављача судбине која је унапред зацртана, пре рођења, а да притом никада није доведена у питање. У време бабине смрти, Младен осећа задовољство што је поново јесен, и што се све циклично наставља као што је увек и било. Младен је и под маском одраслог човека оно што је био и као беба: неко ко се радује томе да се настави оно што целог живота познаје.

И опет се по кући разастре и зацари мирис тамјана, свећа, кандила. Опет почеше да се црне шамије матере му и осталих жена, опет слуге, слушкиње узеше онај свечан, миран и засићен услед јела и пића, од готовљења и изношења за душу, изглед. Младен је то волео. Чисто му је годила та кућна тишина, укоченост. Оно вечито проверавање бабиног сопчета, оне испред куће на ужету поређане испарене и вреле њене хаљине, постеља, јоргани и душек у којима је умрла. А тада је била баш и јесен. Јесен увелико, прежутела, обрана, и одавна покривена жутим опалим лишћем; нагурано и отерано свако у своју рупу, између бразда, уза зидове, испод камена, греда, све се то слегло и чека да дође зима и покрије, заледи и уништи сасвим. Под ногама осећало се како је већ и земља тврда, суха, крта. Младену је то било угодно. Угодан му је био и корак. Осећао је угодно од те оштрине, зиме која се наговештавала, мрзнула и с дана на дан све било чистије, оштрије. Послови су били у највећем жеку (Станковић 1985а: 67).

Значајно место у нарацији заузима епизода Младенове „заљубљености“ у Јованку, наизглед трагична епизода неостварене љубави, којој су се испречили некакви материјални и друштвени интереси. Да ли је Младенова и Јованкина љубав заиста живела и замрла на начин који указује на трагику чисте и пожртвоване љубави? У својој књизи *Поеџика ѿѿиње – Три дела Борисава Станковића: Нечистиа крв, Газда Младен и Стари Дани*, Д. Костић иде чак толико далеко да за њихову везу каже: „Прича о Младену и Јованки је роман у роману. Једна у низу несрећних прича о љубави у нашој књижевности. И једна, ако не од најлепших а оно најособенијих љубавних прича. Стара прича о забрањеној љубави“ (Костић 2012: 131). Међутим, чињеница је да Станковић, на суптилан начин сличан ономе који налазимо у *Нечистиој крви*, прикрива прави фокус проблема Младенове нежењене док чита о Младеновој наводној маштарији о срећном животу са Јованком, темељан читалац ће ипак уочити да у тој машти не постоји никаква бура ритуалне промене, размене, редефинисања, преласка у некакво метаморфозичко осећање отпора претходној егзистенцији, и започињању новог, љубавног подухвата.²⁴⁴ Уместо тога, Младен машта о наставку путање и живота

²⁴⁴ О брачном ритуалу као једном од најзначајнијих ритуала размене у оквиру заједнице, Клод Леви-Строс каже: „It is always a system of exchange that we find at the origin of rules of marriage, even of those of which the apparent singularity would seem to allow only a special and arbitrary interpretation/ У основи брачних правила увек се налази систем размене, чак и у случајевима где се чини да њихова јединственост дозвољава једино специјалну и произвољну интерпретацију“ (Levi-Strauss 1971: 47) – превод на српски М. Г.

којим већ иде, са Јованком као срећним наставком већ зацртане саге, у којој млађани дечак Младен и даље испуњава своје дужности и чини све око себе задовољним, без контакта са истинском реалношћу човекове еротизоване чежње за нечим спољним, новим, нечим што дакле прети да наруши ону познату хармонију. У складу са свим тим, иронија је да Младен, одистински, суштински, у ствари, не промишља, не доживљава у себи као реално остварење женидбе Јованком. Машта и сањарење, ни у којој мери, не могу се у Младеновој глави повезати са идејом плана, одистинске жудње и намере, а још мање делања. Младен може физички личити на одраслог мушкарца, али његово неучествовање у ритуалу преласка у свет аутентичне заљубљености и чежње, указује на још један привид, подражавање живота одраслог човека, који се никада неће стварно појавити на животной сцени. У целој овој епизоди има нечега модерничко изневеравајућег за читаоца навиклог на конвенционалне романтичке представе о емоционалности јунака, као да нам Станковић истовремено и потресно приповеда о Младеновом љубавном усуду, и наговештава да се, у суштини дубоке карактеризације овог лика, ради, заправо, о нечему другом, некаквом парадоксу кога ће само ве-ома сензибилисан читалац бити до краја свестан.

У животу великог и чувеног газда Младена, према Станковићевом ауторству, највећи и помена највреднији догађај је та неостварена и потиснута љубав према Јованки, која је истовремено и највећи усуд, и највећи залог Младеновог успеха на другом пољу. Тај залог је врло чудан, и тешко појмљив, без обзира на све описе и досадашње анализе овог дела. Чини се, на првом месту, да је значај тог залога, пре свега, симболички, а не у правом смислу реалан и материјалистички. Сам тај опис наставка живота, у коме се за Младена и Јованку то само, пријатељско виђање наставља и даље, а нарочито то Јованкино обитавање у Младеновој кући, са Младеновом мајком, указује на овај парадокс. Наиме, Јованка „није била за њихову кућу“, иако је и даље стално у њој, те се може рећи да је у сваком случају, њен део. Касније, када се Младенов брат ожени Јованкином заовом, Јованка ће, чини се, још више бити део њихове куће. Сви ти необични описи симболичких граница *до којих* Јованка може да постане део Младеновог живота, а од којих је то за њу немогуће, указују колика је реална снага симболичких одлука јединке која је решила да се разликује од осталих, да буде изнад чаршије, и оног свакодневног. Младенова (не)женидба, несумњиво, и није у правој мери ствар Јованкиног сиромаштва, нити било чега што се може израчунати, показати. Јованка, као симбол Младенове љубави према нечему другом, што није баба Станина кућа, напосто није део Младеновог животног пута, није део оне одлуке коју је у детињству донео, а која је производ воље која ће угушити сваку чисту Младенову емоцију (Грујић 2015: 109–110).

Јованка може бити предмет недефинисане маштарије дечака у незавршеном циклусу детињства, али нипошто неће постати предмет зреле и делатне љубави одраслог мушкарца, јер се тај мушкарац не налази у Младену. Па и кад се, након свега, и уклањања свих изговора о сиромаштву који су, наводно, спречили Младена да се, у првом наврату ожени Јованком, њихово сједињавање ипак не деси, Младен неће пронаћи разлог за то ни у обичајима, нити моралним скрупулама, већ у обесној детињој увређености насталој услед неког наређења, очекивања или казне која долази од „одраслих“, од „бабе“. Парадоксално, Младен није човек који, заиста, освешћено и аутен-

тично, у својој будућности жели жену поред себе. Чак и када у најједноставнијим, прећутно најлакшим формама сусрета са женским еротизованим присуством, сви, а понајвише баба Стана, то очекују, Младен у себи неће наћи довољно јаку мотивацију да се том уобичајеном људском понашању приклони. Образац који је он сам, подржан од стране околине, изградио, не може бити тек тако изневерен. „Порив да се буде велики, значајан, цењен, узвишен, да се живот држи под контролом, и да сви други одају признање свему томе, надвладава све друге пориве“ (Грујић 2015: 106). Једном прихваћен, образац се не мења, не претапа се у нешто друго. Кад баба Стана покуша да, зарад свеопште добробити, пак, наведе Младена да одустане од стајалишта које је изградио, и покрене се у правцу нове егзистенције, Младен, чини се, чак уз неко задовољство али и бес, одбија да се повинује људским законитостима и постане, бар у неком виду, обичан човек, који удовољава својим слабостима према женама, и повремено подлеже искушењима чула. У ту сврху, баба Стана ће доводити често у кућу неудате жене, надајући се да ће Младен прећи напросто, предвидљиво, у домен „обичности“, обичног профаног живота, омогућеног еротским искуством. Како наглашава Б. Чолак: „Нема сумње да је Баба Стана мислила да ће, као што се некад због ње свега одрекао, сада због ње почети да грешити“ (Чолак 2009: 154). Младен се, међутим, у својој изврности и изолованости, руководи принципом по коме сам себи одређује предмет личног и интимног задовољства и интересовања, поклекнућа из своје улоге, престапа којем припада и еротски ужитак, барем за већину људи, било одраслих у оквиру неке заједнице, било одбачених од њене стране. Младен, другачије речено, не одступа од одбијања проласка кроз промену, процес, посрнуће и колебање. Младенов мотивациони систем није сасвим оно што баба Стана и остали мисле: то није напросто принцип оданости заједници: то је мотив непроменљивости, непроласка кроз трансформацију, некретања кроз животне стадијуме, у којима људска јединка у принципу налази некакво испуњење своје улоге, па чак и извесну насладу припадања уобичајеном. Описујући начин на који Младен испраћа своју породицу у збег, у време српско-турског окршаја, у коме ће он, као домаћин, остати код куће, Станковић показује како ни овде ништа није довољно јако да учини да Младен поклекне, и покаже се бар мало слабим:

Младен стојећи на капљи, до кола у којима су већ били брат му и снаха, гледао је матер. Погађао је, знао је зашто она сада тобож тако иде, лута, као да је нешто заборавила да понесе. И, с неисказаним болом, горчином, која му је палила грло, ишла на нос, мислио је како и сада, на последњем можда растанку, мора да је према њој строг, сув, чисто да је пресече и заповеди да што пре седа у кола, да би што пре отишла. Мора, јер ено друм почео све више да се пуни, црни, закрчује колима осталих бегунаца (Станковић 1895а: 76).

Уместо наслађивања уобичајеним садржајима свакодневне интимности и задовољства, Младен се детиње радује бојним топовима нејасне и недефинисане војске, и ужива у необавезујућим контактима са војницима, људима који уистину гледају смрти у очи и иду ка неком циљу.

Напокон можемо поставити питање Младеновог вољног учествовања у целој овој церемонији претварања и егзистенцијалне маскаратаде која се поиграва темом одраслости и стармалости у детету, као и опет детета у одраслом. Да Младен у целој тој игри скривања и маскирања, уистину, није срећан, схватамо при крају романа, кад већ и код њега, прво неосвешћено, а затим ипак јасно, почињу да се јављају знаци несреће. Наиме, Младен постаје прек, постаје извор страха, невољно и непланирано, као и сви они мушкарци, од којих је мислио да је бољи, и да ће боље од њих остварити зацртану мисију. Иако је у његовом животу све онако како је и требало да буде по његовим делањима и труду, Младен није срећан. И до краја романа, начин за схватање те несреће, њене узроке и излазак из ње, он неће пронаћи. Ти делови романа, у којима је он тек свестан свог неучествовања у сопственом животу, врло су лапидарно исприповедани. Иронија је да је његова рођена мајка, жена коју Младен целог живота презире као слабу и духовно ограничену, много ближе свести о његовој личној несрећи, него он, Младен, који не доводи у питање живот који је прихватио, те чак ни не распознаје несрећу као нешто са чим је могуће суочити се.

Пишући о Станковићевом књижевном и уопште поетичком становишту и уметничком сензибилитету, у свом знаменитом есеју „Пусто турско“, С. Винавер каже: „Бора је волео једино те и такве људе, којима није био довољан један живот да у њему пронесу и пронегују оно неколико тешких и отровних заматака праве осећајне суштине“ (Винавер 2012: 269). Настраност Станковићевог јунака у овом делу јесте одсуство проживљене туге, несреће, страдања, патње, а тек покоје радости, као што то бива у људском животу. Несрећа се у Младенов живот увлачи као слика одвојености, различитости од остатка породице, који пролази кроз неке ритуале промене: љубави, борбе за ту љубав, њеног остварења, грађења нечег новог и очекивања његових последица. Иако видно Младен припада истој врсти која тако живи, он је у суштини изопштен из тог кода, јер је Младен још увек немушти и нејаки дечак неразвијене рано-детиње свести у телу одраслог човека. Запис у тифтеру који каже: „Умрећу рањав и жељан“ врхунац је лудности људске индивидуе пред одласком из овоземаљске егзистенције. У том коначном крику, Младен испољава некакву свест о неутаженој и непрепознатој жељи за конфликтом и развојем, чије га је неостварење спречило да расте – да пређе из статуса раног детињства у касно детињство, а онда у фазу зрелог човека, који доживљава истински и себе и свет других. То је први и последњи пут да ће Младен морати да се суочи са неминовношћу промене и проласка кроз разне фазе људског живота, јер је суочавање са сопственим преласком у домен смрти, једино што се никако не може избећи. Тек ту Младен признаје да је можда био као и други, те да је желео, а да се на промену узроковану жељом, није усудио. Смрт је та која коначно подводи рачуне и пред којом је Младен обичан, као и сви други. То је најдаљи ступањ самоспознаје, пред сам одлазак из овог света, до којег ће Младен доћи. И тај коначни чин умирања, не бива чин његове воље, нити чак резултат изгубљене борбе са светом. Младен чак и ту признаје да праву борбу и окршај са светом неће искусити чак ни приликом одласка са овога света, јер дете у

њему није одистински порасло до ратника који на овом свету има истински зашта да се бори. Овим се, на крају и дефинише, прећутно, суштина онага што сам Борисав Станковић назначавача као главни елемент преласка из стања невољног сопственог рођења на путању развоја и самоспознаје, а то је ситуација и стање борбе, конфликта и тежње да се из егзистенције ново-рођенчета претворимо у нешто друго – индивидуу која ће патити, али која ће те патње и њеног потенцијалног отклањања постајати током животних циклуса све свеснија. Моменат промене кључан је за идеју преласка из једне животне фазе у другу. Уместо кружних путања, Станковићев свет указује на потребу постојања спиралних, оних које газда Младен никад неће упознати, и чији недостатак ће га изложити кулминацији ултимативне а нејасне чежње и патње у време када би, за већину људских индивидуа, требало да се укаже смирај и некакво разрешење борбе са светом.

ЛИТЕРАТУРА

- Ахметагић, Јасмина. „Треба – глагол злостављања: Газда Младен Боре Станковића“. *Књижевна историја*, књ. 42, бр. 142 (2010): 537–547.
- Ван Генеп, Арнолд. *Обреди прелаза: Сисџемајско изучавање ритчуала*. Прев. Јелена Лома. Београд: Српска књижевна задруга, 2005.
- Винавер, Станислав. „Пусто турско“. *Одбрана јесништва: Дела Сјанислава Винавера*, књ. 4. Прир. Гојко Тешић. Београд: Службени Гласник, 2012. 262–272.
- Гринспен, Стенли. *Сијурно гејте: Како јомоћи деци да се осећају зашћићено и сијурно у свейу који се убрзано мења*. Прев. Наташа Филиповић. Београд: Едука, 2013.
- Грујић, Марија. *Род и култура фрајменшарности: „Нечисћа крв“ и „Газда Младен“ Борисава Станковића*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2015.
- Костић, Драгомир. *Поешика јашње – Три дела Борисава Станковића: „Нечисћа крв“, „Газда Младен“ и „Сјари Дани“*. Врање: Књижевна заједница „Борисав Станковић“, 2012.
- Lévi-Strauss, Claude. „The Principles of Kinship“. J. Goody (ed.), *Kinship: Selected Readings*. Harmondsworth: Penguin Books, 1971. 47–63. (Excerpt from: C. Lévi-Strauss, *The Elementary Structures of Kinship*. Translated from the French by James Harle Bell, John Richard von Sturmer and Rodney Needham (ed). London: Eyre & Spottiswoode, 1969. 478–490. First published in 1949.)
- Павићевић, Александра. *Време (без смрти): Представе о смрти у Србији 19–21. века*. Београд: Српска академија наука и уметности / Етнографски институт, 2011.
- Петровић, Предраг. „Станковићев роман о страху“. *Научни сасјанак слависта у Вукове дане*, 34/2 (2005): 245–253.
- Rilke, Rainer Marija. *Pisma mladom pesniku*. Prev. Vera Stojić. Nova Pazova: Bonart, 2001.
- Schmidt, W. H. O. *Razvoj deteta: Biološki, kulturološki i vaspitni okvir proučavanja*. Prev. Zorica Matejić Đuričić. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1999.
- Станковић, Борисав. *Газда Младен / Певци*. Београд: Просвета, 1985а.
- Станковић, Борисав. *Нечисћа крв*. Београд: Просвета, 1985б.
- Чолак, Бојан. *Роман јашријархалне културе*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2009.

Marija Grujić

THE ABSENT EXPERIENCE OF LOSS: *GAZDA MLADEN* BY BORISAV
STANKOVIĆ

Summary

The paper discusses the motif of individual psychological development of Mladen, the hero of prominent Borisav Stanković's novel titled *Gazda Mladen*, and the way this development reflects on the major narrative plot in the book. The central interest of the paper focuses on the question of Mladen's inability/unwillingness to subject himself to the usual rites of passages that lead human individuals through the life and mark their particular places in a community withing various stages in life: the event of their birth, the childhood, adulthood, marital period, and, finally, the moment of death. The paper explicates the aspects of narration in novel, which indicate both exceptional and tragic psychological and philosophical dimensions of Mladen's character, who stayed out of common ways of confirmation of belonging to community in his life, in order to preserve and lead his family to the great social status and respectability in their community. Therefore, the paper aims to examine to which extent the absence of hero's personal journey through the rites of passages has made the ideas of individual's exceptionality, self-sacrifice and inferiority in community the main theme of Stanković's *Gazda Mladen*.